پښتو (ي ګانې)

ليکوال : عبدالعلي رسول زاده

له څه مودې را هيسې د پښتو (ی ګانو) په باره کې په مختلفو انټرنيټي پاڼو کې ليکنې کيږي. ځينې دغه ليکنې زهرجنې بولي ، ځينې يې بې ګټې او ځينې يې ګټورې بولي. زما نظر دا دئ ، هر څومره چې ډيرې ليکنې او خبرې پر و سي يو وخت نه يو وخت به يې نتيجه را منځته سي. د يوې خوا کېداى سي چې هغه خلک چې د مخه تر دې يې په دغه خبره کې ری نه واهه نن به يو څه متوجه سي او د بلې خوا به لږ تر لږه د لوېديځې او ختيځې لهجې تر منځ د (ي ګانو) د کارولو د اختلاف ټکي خلکو ته ښکاره سي.که څه هم د دغو دوو لهجو تر منځ په دې برخه کې ډېر زيات اختلاف شتون نه لري ، يوازنی اختلاف په ځينې ځايو کې د لنډې يا معروفې(ي) او اوږدې يا مجهولې(ې) کارول دي.د دې خبرې يو څو مثالونه لکه په دغه لاندې کلمو کې:

لوېديځه لهجه	ختيجه لهجه
په ښوونځي کي	په ښوونځي کې
تا چي کتاب و لووست	تا چې کتاب و لووست
په کور کي	په ښوونځي کې
ښځي ته کتاب ور کړه !	ښځې ته کتاب ور کړه !

زه فکر نه کوم چې دا به دومره اختلاف وي چې سړی په ليکنه کې د (ی ګانو) تر مراعتولو بېخي تېر سي. په دري (فارسي) ژبه کې ملينه يا نرمه (ی) ، معروفه يا لنډه (ي) او مجهوله يا اوږده (ې) سته خو کوم سمبولونه چا نه دي ور ته جوړ کړي. د دې خبرې يو ښه مثال د (شير يعني شيدې او شېر يعني زمری) کلمې دي چې دواړه په شير ليکل کيږي. په هر حال پښتنو د پنځو (ی) ګانو لپاره سمبولونه جوړ کړي دي نو ښه به دا وي چې مراعت يې کړو.

په پښتو کې د پنځو (ی ګانو) معرفي د ډېره وخته را پيل سوې ده. زموږ او ستاسي په ياد دي چې په ښوونځيو کې د پښتو ګرامر په کتاب يا کتابو کې د پنځو (ی ګانو) نومونه سره د مثالو را غلي ول. د بده مرغه په هغو کتابو کې چې سړي کتلي وای نو د (ی ګانو) د کارولو څرک نه ليدل کېدئ. په زړه پوري خبره لا دا وه چې بيا نو د دغو (ی ګانو) په کارولو او مراعتولو پسې نه ښوونکو او نه زدکوونکو سر ګرځاوه. د دې کار معنا دا وه چې ګواکې په ښوونځي کې پښتو (ی ګانې) چا نه زده کولې او شايد ډېر لږ به د چا زده وې. دلايل يې سړی فکر کولای سي ، خو چې خبره مو اوږده نه سي دلته به يې پرېږدو.

څه شی وو چې زه يې دې ته اړ کړم څو د پښتو ژبې (ی ګانو) ته په خپل تدريس کې ټينګه پاملرنه و کړم؟ په سويډن کې مې په يوه ټولګۍ کې د دوو زدکوونکو تر منځ د لرګی (مفرد) او لرګي (جمع) پر سر خبره را منځته سوه ، ځکه هلته د کتاب پر پاڼه د لرګيو رسم وو او په جمله کې لرګی (مفرد) ليکلی وو. خبره دا وه چې دا نو بايد لرګي و وايو ځکه هلته ډېر لرګي پراته ول. زه نا چاره سوم چې په دا بله ورځ د پښتو (ی ګانو) په اړه زدکوونکو ته شرح ور کړم. کور چې مې د پښتو ګرامر کتاب و کوت په دا بله ورځ مې په تدريس کې د پښتو (ی ګانو) ته هم ځای ور کړ. د (ی ګانو) د تدريس په وخت کې مې د ختيځي او لوېديځي لهجې تر منځ د لنډې (ي) او اوږدې (ې) کارول د هري لهجې زدکوونکو ته د خپلي لهجې له مخي اجازه ور کړه. دا مې لا هم ور ته و ويل که يو هغې بلې لهجې ته ور اووښتی وو معنا يې دا ده چې ګواکې تېر وتلی دئ. په نورو (ی، ې، ئ) ګانو کې بيا چنداني ستونزه نه وه. په دې کار مشکل تر ډېره ځايه حل سو او لږ تر لږه زدکوونکو ته د (ی ګانو) په اړه يوه مفکوره پيدا سوه.

پښتو (ی ګانو) ته مې په يوه وړوکي ګرامر کې ځای ور کړ. تر دې وروسته د ليکوالانو سره د (ی ګانو) د کارولو کې مينه پيدا سوه او کله کله به يې د نړۍ د نورو هيوادو څخه زما څخه مشوره غوښته. دلته غواړم هغه څه چې ما د(ی ګانو) په اړه را ټول کړي‌دي و يې ليکم.

WWW.LARAWBAR.COM

LARAWBAR

د مخه تر دې چې د (ی ګانو) په باره کې څه و لیکل سي لومړی به د پښتو ژبې الفبې او په هغې کې (واول یا ږغ لرونکو یا مرستندوی) توري را په ګوته کړم څکه چې (ی ګاني) هم په ځینو ځایو کې واول وي.

دلته لاندې د الفبې هغه توري لیکل سوي دي چې له لارې یې د پښتو ژبې کلمې او هغه کلمې چې د فارسي او عربي ژبې څخه را پور سوي دي لیکل کیږي:

ا ب پ ت ټ ث ج چ ځ څ ح خ د ډ ذ ر ړ ز ږ ژ س ش ښ ص ض ط ظ ع غ ف ق ک ګ ل م ن ڼ و (هـ ه ـه) ی.

د الفبې توري په دوه ډوله معرفي کیږي، چې یو د هر توري نوم دئ لکه: (الف) ، (بې) ، (پې) ، (تې...).
بل یې د هر توري ږغ دئ لکه: (ا) ، (ب) ، (پ) ... دلته باید و وایم چې ږغونه په لیکلو نه سو ښودلای.

د پورتنۍ الفبې په تورو کې (ا، و ، ی) (واول یا ږغ لرونکي یا مرستندوی) توري دي. د الفبې تر دغو (واول یا ږغ لرونکو یا مرستندویو) تورو د باندې یو شمېر نور (واول یا ږغ لرونکي یا مرستندوی) سته چې په خپله توري نه دي بلکې نښې دي ، خو د ږغ لرونکو تورو کار ور کوي. هغه نښې (زور-دَ ، زیر- دِ، پیښ -دُ او زورکی چې کومه نښه ور ته نه سته) دي. ځینې خلک دغه ږغ لرونکي نښې د حرکاتو په نامه بولي. دغو نښو (زور، زیر، پیښ او زورکي) نه یوازې د پښتو ژبې د کلمو په تلفظ کې ګډوډي را وستلې ده بلکې په فارسي کې یې هم د تلفظ ستونزې را منځته کړې دي.

د واولو تورو دنده دا ده چې په کلمه کې سیلاب (هیجا) یا سیلابونه جوړ کې لکه:

د (تاریخ) کلمه دوه سیلابه ده. (تا) یو سیلاب او (ریخ) بل سیلاب دئ چې لومړی سیلاب (ا) او دوهم سیلاب (ي) جوړ کړی دئ. د کور کلمه د یوه سیلاب څخه جوړه ده چې هغه مجهول یا اوږد (و) جوړ کړی دئ.

بل دا چې (ا ، و ، ی) په ځینو ځایو کې واول او په ځینو ځایو کې کانسونانت یا بې ږغه توري دي. د پخواني تعریف له مخې که د دغو دربیو تورو د جملې څخه یو توری په کلمه کې سیلاب یا هیجا جوړه کړي نو دغه توری په خپله واول دئ. که د دغو درو تورو څخه یو د بل ږغ لرونکي توري یا ږغ لرونکي نښې له لارې په حرکت را سي نو دی کونسونانت یا بې ږغه توری دئ. اوس هغه درې ږغ لرونکي توري هر یو په ځانګړې توګه را اخلو:

WWW.LARAWBAR.COM

LARAWBAR

۱ـ (الف)

(ا) چي د پښتو الفبې لومړی توری دئ ، په عربي او فارسي کي ور ته همزه هم ویل کیږي. دغه توری که د کلمې په پیل کي را سي د ساکن یا بې ږغه توري په شان باید د یوه ږغ لرونکي توري له لاري په حرکت را سي لکه:

انار د انار په کلمه کي (ا) یوه زور په حرکت را وستلی دئ.
انګور د انګور په کلمه کي هم(ا) یوه زور په حرکت را وستلی دئ.
انځر د انځرپه کلمه کي (ا) یوه زیر په حرکت را وستلی دئ.
انځی د انځی یا انسی په کلمه کي (ا) یوه زیر په حرکت را وستلی دئ.
اور د اور په کلمه کي(ا) یوه(و) په حرکت را وستلی دئ.
اوږه د اوږه په کلمه کي(ا) یوه(و) په حرکت را وستلی دئ.
ایرې په ایرې کي(ا) (ي) یوې(ي) په حرکت را وستلی دئ.
ایشول په ایشول(ا)(ي) یوې(ي) په حرکت را وستلی دئ.

کله چي اړتیا پیدا سي چي(ا) د یوه بل(الف) په واسطه په حرکت را سي پدې حالت کي بیا د الف پر سر مد( ) لیکي لکه: ~
آس
آرام
آر

کله چي(الف) د پښتو کلمې په منځ یا پای کي را سي په هغه وخت کي د واول کار ور کوي. دا په دې معنا چي یوه بل توري ته حرکت ور کوی لکه:
ښکار ، مار ، لار ، ځای ، ملا ، ماما ، بابا او نور.

یوه ټکي ته باید اشاره و سي چي په پښتو ژبه کي د کلمې په سر کي ساکن توري را تلای سي بېله دې چي د یوه واول له لاري حرکت و کړي لکه: (ښکار) چي(ښ) یې ساکن او (ک) یې په الف ولاړ سوی دئ.

۲ـ(و)

(و) هم د پښتو ژبې د تورو څخه یو توری دئ او په پښتو کي (و) دوه ډوله دئ لکه:

WWW.LARAWBAR.COM

LARAWBAR

- لنډ یا معروف(و) لکه: کډو ، یابو ، جارو او نور.
- اوږد یا مجهول(و)لکه: لکه‌بیزو ، ښارو ، نازو او نور.

(و) په ځینو ځایو کې بې ږغه او په ځینو ځایو کي ږغ لرونکی توری دئ چي دلته لاندي به یې و ګورو :

دلته لاندي چي د کلمې په سر کي(و) را غلی دئ بې ږغه توری دئ ځکه چي یا ساکن او یا د یوه بل واول توري یا ښبي له لاري په حرکت را غلی دئ لکه:

واوره دلته لومړی(و) په الف ولاړ سوی دئ او دوهم(و) ساکن دئ ، دواړه بې ږغه توري دي.
وانجه دلته هم(و) په الف ولاړ سوی دئ.
ووړ دلته لومړی(و) په‌دوهم(و) په حرکت را غلی دئ.
ویر دلته(و) د(ي) په واسطه حرکت کړی دئ.
وینه دلته(و) د(ي) په واسطه حرکت کړی دئ.
ورکه (د لاسه ور کړه سوی). دلته(و) ساکن دئ ، خو(ر) زورکی لري.
وربره دلته(و) ساکن دئ.
ور که (ډوډۍ ور که !) دلته(و) زور لري.
تراو دلته(و) د کلمې په پای کي ساکن او بې ږغه توری دئ.

۳- (ي)

په پښتو کي(ی ګاني) کله څلور او کله پنځه او یا زیاتي معرفي سوي‌دي. زما په نظر که یې تر شمېر را تېر سو مهم یې تلفظ دئ. ما هم د پخوا په شان د پنځو(ی ګانو) په اړه معلومات را ټول کړي دي او دلته یې را وړم ، هغه پنځه(ی ګاني) لکه:

1. ملینه یا نرمه(ی)
2. معروفه یا لنډه(ي)
3. مجهوله یا اوږده(ې)
4. ثقیله تانیثي یا درنده ښځینه(ۍ)
5. ثقیله فعلي یا درنده فعلي(ئ)

WWW.LARAWBAR.COM

LARAWBAR

1. **ملينه يا نرمه (ى) :** لکه سړی ، غمی ، لرګی ، سپی ، ځای ، خوی ، لوی، بوی ، دی ، غټی او نور .

ملينه (ى) د مذکر (نرينه) اسمونو او صفتونو په پای کي راځي.

د کومي کلمې په پای کي چي ملينه(ى) را غلې وي تر مخه توری يې زور لري يا به د (ى) تر مخه توری (الف) او يا معروف(و) وي. هيڅ وخت په تلفظ کي تر ملينې(ى) د مخه توری زېر او يا زورکی نه لري. دلته لاندي به يې و ګورو :

د (سړی) په کلمه کي (ړ) زور لري.
د (لرګی) په کلمه کي(ر) زور لري.
د (ځای) په کلمه کي تر نرمي(ى) د مخه(الف) را غلی دئ.
د (زوی) په کلمه کي تر نرمي(ى) د مخه(و) را غلی دئ.

د ملينې(ى) ځيني خواص:

۱ـ ملينه يا نرمه(ى) د يو شمېر نرينه(مذکر) اسمونو او صفتونو د مفرد حالت په پای کي راځي ، مهم خاصيت يې دا دئ چي تر مخه توری يې(زور) لري لکه:

سړی
سپی
غمی
لرګی ....

۲ـ کوم اسمونه چي په پای کي يې ملينه(ى) را غلې وي جمعي يې په معروفه(ي) جوړيږي يعني د جمع په وخت کي يې ملينه(ى) په معروفه(ي) اوړي لکه:

مفرد	جمع
سپی	سپي
سړی	سړي
لرګی	لرګي

WWW.LARAWBAR.COM
LARAWBAR

زمری زمري
ټوخی ټوخي

۳ـ ملینه(ی) د کلمې په سر کې نه را ځي او که د کلمې په منځ کې راسي په معروفه(ي) لیکل کیږي او تلفظ يې په معروفه(ي) اوړي، مګر په ډیرو لږو ځایو کې یې ځیني خلک تلفظ پـه ملینه(ی) کوي يعني تر مخه توری يې په زور تلفظ کوي لکه:

د (ګړندی+توب) څخه (ګړندیتوب)
د (سپی + تانه) څخه(سپیتانه)
سړی +توب څخه سړیتوب
غړی +توب څخه غړیتوب

د (دی) فعل پـه لوېـدیځه لهجه کې پـه ثقیله فعلي(ئ) او د ختیځې لهجې پـه ځینو سیمو کې په(دی)، پـه ځینو سیمو کې پـه(دې) او په ځینو کې په(ده) تلفظ کیږي. په دې ځای کې خـبره دا ده چې(دی) د واحد غایب ضمیر دئ لکه پـه انګلیسي کې(He) او(ده) د واحد مونث لپاره **فعل** او په ځینو ماضي جملو کې د واحد مذکر لپاره ضمیر دئ لکه: ده موږ ته و ویل.

۴ـ د ملیني(ی) یو بل خاصیت دا دئ چې هغه اسمونه چې دغه(ی) یې په پای کې را غلې وي په ځینو ماضي زمانو کې يې دغه نرمه(ی) په معروفه یا لنډه(ي) اوړي لکه:

د مفرد په حالت کې	د جمع په حالت کې
سړی کابل ته ولاړ.	سړي کابل ته ولاړل.
سړي موږ ته و ویل.	سړیو موږ ته و ویل.
سپی بام ته و خوت.	سپي بام ته و ختل.
سپي موږ ته و غپل.	سپو[1] موږ ته و غپل.
لړګی مات سو.	لرګي مات سول.
لرګي چینجي درلود.	لرګیو چینجي در لودل.

[1] دلته باید سپیو را غلی وای، خو دا چې د سپي مونث سپۍ ده او د سپۍ په پای کې(ۍ) را غلې ده او هغه د اضافت په حالت کې په(د سپیو) اوړي، ځکه نو د دې لپاره چې د نرو سپیو او د ښځو سپیو تر منځ توپیر و سي

WWW.LARAWBAR.COM

LARAWBAR

، د (نرو سپيو) معروفه(ي) له منځه ځي او په سپو اوړي. يو ښه مثال يې په دغه متل کي چي وايي(د سپو سلا فقير ته يوه ده) را غلئ دئ.

که څه هم د (سړی) جمع سړي
د (سپی) جمع (سپي) او
د (لرګی) جمع (لرګي) دي

خو په

سړي موړ‌ ته و ويل.
سپي موړ ته و غپل.
لرګي چينجي درلود. کي

د سره رنګ اسمونه جمع نه دي ، خو د ژبي د قواعدو له مخي د جمع په شکل يعني په معروفه يا لنډه(ي) اووښتي دي.

۵ ـ بل دا : هغه اسمونه چي په پای کي يې ملينه(ی) راغلې وي په اضافي حالت کي يعني کله چي يې تر مخه(د) راسي نرمه(ی) يې په لنډه(ي) اوړي لکه:

د سړي شمله اوږده ده.
د سپي سترګه ړنده ده.

په پورتنيو دواړو جملو کي د (سړي) او (سپي) کلمې د مفرد په حالت کي را غلي دي.

که چيري يو څوک و وايي (د سپی سترګه ړنده ده). يعني په تېره جمله کي د (سپي) پر ځای (سپی) و وايي دا نو آ د خلکو په اصطلاح نر پښتو ده.

۶ ـ د ملينې(ی) بل خاصيت دا دئ چي: هغه مذکر(نرينه) اسمونه چي په پای کي يې ملينه(ی) راغلې وي د ندا (!) يا ور ږغ کولو په وخت کي تر(ی) وروسته(ه ، ـه) ور لويږي لکه:

سړی   سړيه !
سپی   سپيه !

WWW.LARAWBAR.COM

LARAWBAR

دلته موږ وينو چي د ندا په وخت کي د سړی او سپی په کلمو کي ملينه(ی) په معروفه(ي) واوښته نو تلفظ يې هم بايد په معروفه(ي) و سي. په ختيځه لهجه کي يې تلفظ زياتره په معروفه(ي) کيږي يعني د سړی په کلمه کي د (ړ) زور په زبر اړوي خو په لوېديځه لهجه کي يې پـه ملينه(ی) تلفظ کوي او د (ړ) زور ته تغيير نه ور کوي.

۷ـ د ځينو نسبتي صفتو په صورت کي د مذکر مفرد اسم په پای کي ملينه(ی) ور لويږي او د مذکر مفرد اسم لپاره نسبتي صفت ځني جوړيږي لکه:

هرات هراتی

کابل کابلی

کندهار کندهاری

مزار مزاری

که اسم مونث وي نسبتي صفت يې په معروفه(ي) جوړيږي لکه:

فراه فراهي

2. معروفه يا لنډه(ي): لکه پشي، نالي ، کالي ، پاکي ، دي ، خوري ، ليندی ، مينځل، اخيستل او داسي نور. معروفه(ي) د کلمې په سر، منځ او پای کي را ځي. په پښتو کلمو کي معروفه (ي) د کلمې په پای کي تر(الف) وروسته نه را ځي.

د معروفي يا لنډي(ي) د مخه توری تل زېر لري. لکه په لاندي کلمو کي:

د (پشي) په کلمه کي (ش) زېر لري.

د (نالي) په کلمه کي (ل) زېر لري.

د (کالي) په کلمه کي(ل) زېر لري.

د (پاکي) په کلمه کي(ک) زېرلري.

کله چي معروفه(ي) د کلمې په سر کي را سي د (نيمه واول يا کونسونانت) په شان کار ور کوي. دا په دي معنا چي دغه(ي) پخپله يوه بل واول ته اړتيا لري چي دي ته حرکت ور کي لکه:

WWW.LARAWBAR.COM

LARAWBAR

په (يَو) کي (يَـ) زور لري ، چي دغه زور پخپله واول دئ او تر (يـ) وروسته چي (و) را غلئ دئ هغه ساکن دئ.

په (بيا) کي (بِـ) زېر لري او (يـ) په (ا) ولاړه سوې ده.

د معروفي يا لنډي (ي) ځيني خواص:

۱ـ کوم نرينه اسمونه چي ملينه (ی) يې په پای کـي را غلـې وي جمعي يې په معروفه (ي) جوړيږي لکه:

مفرد	جمع
سپی	سپي
سړی	سړي
کالی	کالي
لرګی	لرګي

۲ـ هغه مونث مفرد نومونه چي په پای کي يې معروفه (ي) را غلې وي جمع يې درنده ښځينه (ۍ) جوړيږي لکه:

زاري زارۍ
نالي نالۍ
ښادي ښادۍ
خواري خوارۍ
وراني ورانۍ

۳ـ لکه د ملیني (ی) په برخه کي چي و ويل سوه د هغو اسمونو په پای کي چي ملينه (ی) راغلې وي په اضافي حالت کي په داسي حال کي چي اسم جمع نه وي معروفه (ي) را ځي لکه:

د سړي ډوډۍ يې راوړه.
د سپي لکۍ يې ور لنډه کړه.

WWW.LARAWBAR.COM

LARAWBAR

۴ـ لکه د ملیني(ی) په برخه کي چي و ویل شوه د هغو اسمونو په پای کي چي ملینه(ی) راغلې وي د ماضي په ځینو جملو کي په داسي حال کي چي اسم جمع نه وي ملینه(ی) په معروفه(ي) اوړي لکه:

سړي موږ ته و ویل.
سپي خلکو ته و غپل.

خو په بل ځای کي بیا که څه هم جمله ماضي ده مګر ملینه(ی) په معروفه(ي) نه اوړي لکه:

سړی کابل ته ولاړ.
سپی و تښتېد.

۵ـ کله چي(سړی ، سپی ، کالی ، لرګی...) د مفرد په حالت کي په حال زمانه کي را غلي وي نو په دغه ځای کي پر خپل حالت راځي لکه:

سپی په کوڅه کي ځغلي.
سړی کور ته ځي.

و ګوره سړی تر لاندي واچوه کالی !

لرګی ماتیږي.

کله چي نومـوړي اسمونه د جمع پــه حالت کي پــه حال زمانه کي راځي ، ملینه (ی) يې پــه معروفه(ي) اوړي او فعل يې پر هغه خپل حال پاته کیږي لکه:

سپي ځغلي.
سړي کور ته ځي.
لرګي ماتیږي.

۶ ـ د معروفي (ي) یو بل خاصیت دا دئ چي که د کومي کلمې په پای کي د ښځینه اسمونو ثقیله(ۍ) را غلي وي او و غواړو چي د یو بل نوم سره يې یو ځای کړو دا چي ثقیله(ۍ) د کلمې په منځ کي نه راځي نو يې ثقیله(ۍ) په لنډه(ي) اوړي لکه:

الف:

WWW.LARAWBAR.COM

LARAWBAR

په اضافي حالت کي د جمع په وخت کي

هيلۍ   د هيليو بڼکي

ګاډۍ   د ګاډيو آسونه(اسونه)

لنګۍ   د لنګيو شملې

غالۍ   د غاليو رنګونه

ب:

که و غواړو چي (نرۍ+وال) ګډ و ليکو نو بيا (نرېوال) ور څخه جوړېږي. ځيني خلک (نړيوال) په معروفه (ي) تلفظ کوي او ځيني خلک يې په ثقيله لکۍ داره (ۍ) تلفظ کوي که څه هم پـه معروفه (ي) ليکل سوی دی.

3. مجهوله يا اوږده (ې): لکه ادې، شيدې، مستې، ډېر، مېز او نور. مجهوله (ې) د کلمې په سر کي نه را ځي، خو د کلمې په منځ او پای کي را ځي. دا (ې) د پښتو کلمو په پای کي تر ډېر لږ لرونکي (الف) وروسته بېله (اې، ووره !) بل ځای نه را ځي. دا په دې معنا چي که (ا) د خپل تر مخني توري لپاره واول را غلی وي نو وروسته يې (ې) نه را ځي، خو که (ا) د کونسونانت په شان را غلی وي تر هغه وروسته (ې) را ځي لکه په (اې) کي چي الف زېر لري.

تولي هغه پښتو کلمې چي په پای يا منځ کي يې مجهوله (ې) را غلې وي تـر مجهولې (ې) د مخه توری يې زبر لري (زير يې ډېر زيات د لاندي خوا ته کش سوی وي) لکه په لاندي کليمو کي:

د (ادې) په کلمه کي (د) زبر لري.

د (شيدې) په کلمه کي هم (د) زبر لري.

د (مستې) په کلمه کي (ت) زبر لري.

د (ډېر) په کلمه کي (ډ) زبر لري. د (ډېر) کلمه سربېره پر دې چي تر (ډ) وروسته د اوږدې (ې) ږغ اوربدل کيږي بيا يې هم زياتره ليکونکي په معروفه (ي) (ډير) ليکي.

WWW.LARAWBAR.COM

LARAWBAR

د مجهولي يا اوږدې(ې) ځيني خواص:

مجهوله(ې) چې کله د يو شمېر مونثو يا ښځينوو اسمونو د جمع په حال کې د اسمونو په پای کې را ځي په دغو لاندې ډولو وي لکه:

۱ـ هغه ښځينه اسمونه چې:

- په پای کې يې(ه ، ـه) را غلې وي.
- تر(ه ، ـه) د مخه توري يې زور و لري.
- د کلمې پر وروستۍ برخه يې خج را غلی وي.

دغه اسمونه ښځينه اسمونه دي او جمعي يې په مجهوله يا اوږده(ې) جوړيږي لکه:

مفرد	جمع
ګډوه	ګډوې
سړمه	سړمې
پايڅه	پايڅې
کاسه	کاسې
کوزه	کوزې
اجاره	اجارې
کنډواله	کنډوالې

د دغو اسمو سره چې کوم صفتونه را ځي هغه دوه ډوله دي لکه:

❖ هغه صفتونه چې تر دغو ښځينوو اسمو د مخه راځي دغه لاندې درې خاصيته و لري:

- په پای کې يې (ه ، ـه) راغلې وي.
- تر(ه ، ـه) د مخه توری يې زور و لري.
- پر وروستۍ برخه يې خج را غلئ وي.

د اسم د جمعي په صورت کې يې په پای کې مجهوله يا اوږده(ې) را ځي لکه:

WWW.LARAWBAR.COM

LARAWBAR

جمع	مفرد
ويدي وزې	ويدَه (د مونث صفت) وزه
کړې خادي	کړه خاده
درني پېښي	درنه پېښه
زړې تبشي	زړه تبشه
سري ګډوي	سره ګډوه
شمي خري	شَمه خره
کڼي وزې	کڼه وزه
زړې لهجې	زړه لهجه

❖ بل هغه ډول صفتونه دي چي تر دغو ښځينو اسمو د مخه راځي چي:

ـ په پای کي يې (ه ، ـه) راغلې وي
ـ تر (ه ، ـه) د مخه توری يې زورکی و لري
ـ د کلمې پر وروستۍ برخه يې خج نه وي را غلئ

د خپل اړونده اسم د جمع په صورت کي يې په پای کي معروفه يا لنډه (ي) را ځي لکه:

پنډې رمې ، پنډې پېښې	پنډه (صفت دئ د مونث لپاره)
منډې خولې	منډه (صفت دئ د مونث لپاره)
لنګې وزې	لنګه (صفت دئ د مونث لپاره)
تشې ګډوې	تشه (صفت دئ د مونث لپاره)
لوڅې پېښې	لوڅه (صفت دئ د مونث لپاره)

٢ـ هغه ښځينه اسمونه چي:

ـ په پای کي يې (ه ، ـه) را غلې وي.
ـ د (ه ، ـه) تر مخه توری يې زورکی لري.
ـ پر وروستۍ برخه يې خج نه دئ را غلئ .

جمعي يې په معروفه (ي) جوړيږي لکه:

WWW.LARAWBAR.COM
LARAWBAR

مفرد	جمع
ښځه (اسم)	ښځي
ورځه (اسم)	ورځي
کرکه (اسم)	کرکي
مچه (اسم)	مچي

په ختيځه لهجه کي دغه جمعي په اوږده يا مجهوله(ې) ليکي.

- هغه صفتونه چي تر دغو ښځينوو اسمو د مخه راځي او دغه لاندي درې خاصيته و لري:

- په پای کي يې(ه ، ـه) را غلي وي.
- د(ه ، ـه) تر مخه توری يې زورکی لري.
- پر وروستۍ برخه يې خج نه دی را غلئ .

د اسم د جمعي په وخت کي معروفه(ي) اخلي لکه:

پټه مچه	پټي مچي
کونډه ښځه	کونډي ښځي
وراره ښځه	وراري ښځي
کراره خبره	کراري خبري
پنډه ورځه	پنډي ورځي
خوږمنه ګوته	خوږمني ګوتي
غونډه(مجلس)	ټولي غونډي
غونډه (صفت دئ د مونث اسمو له پاره)	غونډي خبري(ټولي خبري)

په ختيځه لهجه کي دغه جمعي په اوږده يا مجهوله(ې) ليکي.

که چيري دغه صفتونه د خپلو مونثو اسمو په جمع ، اضافت او يا ځينو ماضي جملو کي راسي(ه ،ـه) يې په معروفه يا لنډه (ي) اوړي لکه:

پټه خوله	پټي خولي

WWW.LARAWBAR.COM

LARAWBAR

د مونث اسم د اضافت په صورت کي لکه: ستا د پټي خولې خندا.

کونډه ښځه   د کونډې ښځي

د مونث اسم د اضافت په صورت کي لکه: د کونډې ښځي.

یوه خبره چي دلته یې ستونزه را منځته کړې ده هغه دا د ختیځې او لوېدیځې لهجې د معروفې(ي) او مجهولې(ې) کارونه ده. دا کار په نورو ژبو کي هم سته ، خو په نورو هیوادو کي لیکنه د یوې معینې فیصلې له مخي کیږي.

دلته غواړم چي د مجهولې(ې) یو مثال چي ځیني خلک یې په خپلو لیکنو کي ډېره کاروي. دغه کار په ځینو ځایو کي د ژبي د ګرامر سره ښکاره مخالفت لري. د دې خبري د تصدیق لپاره مي د جهاني صاحب د (ورکه مېنه) دوه مختلف چاپ سوي کتابونه مخ ته پراته دي. دغه کتاب لومړی په کویټه کي چاپ سوی دئ او د دوهم ځل لپاره په پېښور کي چاپ سوی دئ. دلته لاندي به په دواړو ټوکو کي یو بیت سره و ګورو :

د شعر نوم دئ: زه به شهید یم

د کویټې چاپ:

ګراني یـو ورځ به مي د قبر سر ته ویني ژاړې
زه به شهید یم رشتیا سوي به وي ټول خوبونه

د پېښور چاپ:

ګرانې یو ورځ بــه مي د قبر سر ته وینې ژاړې
زه به شهید یم رشتیا سوي به وي ټول خوبونه

د کویټې د چاپ لیکنه سمه او د ښاغلي جهاني صاحب د نورو ټولو لیکنو سره برابره ده. خو د پېښور په چاپ کي څو ځایه مجهوله(ې) بېځایه کارول سوې ده چي دې کار په یوه ځای کي ګرامري غلطي را منځته کړې ده. غلطي دا ده چي:

په لومړي نیم بیتي کي(ګرانې یو ورځ به مي د قبر سر تـه وینې ژاړې) د شاعــر مــرام(ویني) یعني د زړه ویني دي خو د دوهم ځل لیکلو په صورت کي چي(ویني) په مجهوله(ې) یعني(وینې) را غلي دي

WWW.LARAWBAR.COM

LARAWBAR

دغه ويني د ليدلو په معنا دي. دغه کار شعر بې مفهومه کوي. په دغه چاپ کي يوازي دغه بيت نه دئ بلکي په ډيرو زياتو ځايو کي د شاعر د غوښتني په خلاف دغسي لاس وهني سوي دي.

4. ثقيله تانيثي يا درنده ښځينه(ۍ): د مونثو يا ښځينو نـومونو په پای کي راځي لکه: ملالۍ ، ګاډۍ ، لنګۍ ، غالۍ ، هګۍ ، پېړۍ او نور.

د دغي(ۍ) خاصيت دا دئ چي معمولا د ښځينو نومونو په پای کي را ځي. په کلمه کي تر ثقيلي(ۍ) د مخه توری تل زورکی لري لکه په دې لاندې اسمو کي:

د (ملالۍ) په کلمه کي(ل) زورکی لري.
د (ګاډۍ) په کلمه کي (ډ) زورکی لري.
د (لنګۍ) په کلمه کي(ګ) زورکی لري.
د (غالۍ) په کلمه کي(ل) زورکی لري.
د (هګۍ) په کلمه کي(ګ) زورکی لري.
د (پېړۍ) په کلمه کي(ړ) زورکی لري.

کله چي د ښځينه اسم په ثقيله(ۍ) پوري کومه بله کلمه يا توری و نښلي، ثقيله(ۍ) خپل شکل بدلوي او په معروفه(ي) ليکل کيږي. مګر ږغ يې پر خپل حالت پاته کيږي يعني تر(ـيـ) د مخه توری بيا هم زورکي لري لکه:

ټول خلک په ګاډيو کي ولاړل.
ربدي د ټولو لنګيو پيسې ور کړې.
د افغاني غاليو بيه ډېره لوړه تللې ده.
د دغو هګيو پوستکي ډېر کلک دي.
په دې وروستيو پېړيو کي د تخنيک په برخه کي ډېر پر مختګونه سوي دي.
ټول نړيوال د ځينو ناروغيو څخه ډار لري.

په ګاډيو کي(ډ) ، په لنګيو کي(ګ) ، په غاليو کي(ل) ، په هګيو کي(ګ) ، په پېړيو کي(ړ) او په نړيوال کي(ړ) بيا هم زورکی لري. يعني(ي) بيا هم په(ۍ) تلفظ کيږي.

WWW.LARAWBAR.COM

LARAWBAR

دلته يوازنۍ کلمه(نړيوال) ده چي ځيني خلک يې په معروفه(ي) تلفظ کوي او ځيني يې په د ښځينه اسم په ثقيله(ۍ) تلفظ کوي.

د ثقيلي تانيثي يا درندې ښځينه(ۍ) ځيني خواص:

د مونثو اسمو ثقيلې(ۍ) ځيني خواص:

۱ : هغه اسمونه چي په پاى کي يې(ۍ) را غلې وي مونث يا ښځينه نومونه دي. د دغو لاندي ښځينو اسمونو جمعي او مفرد دواړه په(ۍ) را ځي لکه:

مفرد	جمع
يوه هګۍ	څلور هګۍ
يوه ګاډۍ	پنځه ګاډۍ
يوه افغانۍ	شپږ افغانۍ
يوه کرۍ	لس کرۍ
يوه ډوډۍ	دري ډوډۍ
يوه تنۍ	اته تنۍ

هېر يې بايد نه کړو چي په ژبه کي ځيني استثناوي سته لکه: د نجلۍ جمع نجلۍ نه ده بلکي نجوني دي لکه:

نجلۍ نجوني

په لوېديځه لهجه کي دوې هګۍ ، دوې ګاډۍ ... را ځي ، خو په ختيځه لهجه کي د (دوې) پر ځاى (دوه) را ځي يعني: دوه هګۍ ، دوه ګاډۍ....

۲ : هغه اسمونه چي ثقيله(ۍ) يې په پاى کي را غلې وي د مفرد په حالت کي، د اضافت يا ملکيت په حالت کي په خپل حالت را ځي لکه:

د هګۍ پوسکۍ ډېر کلک دئ.

د تنۍ غوټه دي خلاصه سوه.

WWW.LARAWBAR.COM

LARAWBAR

د ګاډۍ آس سپین دئ.

کله چي دغه اسمونه د اضافت په حالت کي په جمع اړوو ثقیله(ۍ) یې په معروفه(ي) اوړي او(و) ور سره یو ځای کیږي اما تلفظ یې په ثقیله(ۍ) کیږي لکه:

د هګیو پوستکي کلک دي.
د تنیو غوټي دي خلاصي سوي.
د ګاډیو آسونه سپین دي.

په یاد یې باید ولرو چي دلته ځیني استثنایي حالتونه سته لکه:

د نجلۍ جمع په نجوني او د جمع د اضافت په وخت کي معروفه(ي) پــه (و) اوړي لکه:

د نجونو ښوونځی.

دلته لاندي به د هغو صفتو یو څو مثالونه را وړو چي د دغو مفرد اسمونو سره را ځي کوم چي په پای کي یې(ۍ) را غلې وي. دا چي اسمونه مونث دي نو صفتونه یې هم مونث را ځي لکه:

ورسته هګۍ
زړه افغانۍ
ژیړه کړۍ
پخه ډوډۍ
خلاصه تنۍ
سره ګاډۍ

که چیري پورتني اسمونه د جمع په حالت را سي اړونده صفتونه یې ځیني په مجهوله (ې) او ځیني ئې په معروفه(ي) را ځي لکه:

زړه هګۍ   جمع یې(زړي هګۍ)
ژیړه ګاډۍ   جمع یې(ژیړي ګاډۍ)

دلته لاندي به دغه دوه حالتونه و څېړو:

WWW.LARAWBAR.COM

هغه ښځينه مفرد اسمونه چي په پای کي يې(ی) را غلې وي د جمع په وخت کي يې صفتونه دا لاندي دوه حالتونه لري:

❖ هغه صفتونه چي دغه لاندي خاصيتونه و لري:

- په پای کي يې(ه ، ـه) را غلې وي.
- تر(ه ، ـه) د مخه توری يې زور و لري
- پر پای ئې خج را غلی وي.

د مونث اسم د جمع په وخت کي يې د صفت د پای(ه ، ـه) په مجهوله(ې) اوړي لکه:

مفرد	جمع
ورسته هګۍ	ورستې هګۍ
زړه ګاډۍ	زړې ګاډۍ
پخه ډوډۍ	پخې ډوډۍ
کښه نجلۍ	کښې نجوني

دلته مونثو اسمونو د جمع په وخت کي خپله قاعده و ساتل يعني نجلۍ په نجوني وا وښتلې نه چي جمع ئې برته په نجلۍ را غلې وای.

❖ هغه صفتونه چي دغه لاندي خاصيتونه و لري:

- د صفت په پای کي(ه ، ـه) را غلې وي.
- تر(ه ، ـه) د مخه توری زور و لري.
- د صفت د کلمې په پای کي يې خج نه وي را غلی.

په دغه صورت کي د اسم د جمع په وخت کي د صفت(ه ، ـه) په معروفه(ي) اوړي لکه:

د اسم مفرد	د اسم جمع
ژيړه ګاډۍ	ژيړي ګاډۍ
زرينه لنګۍ	زريني لنګۍ
خوږمنه ګوته	خوږمني ګوتي

WWW.LARAWBAR.COM
LARAWBAR

پلنه غالۍ   پلني غالۍ

که دغه مونث اسمونه جمع وي ، د اضافت په حالت کي يې صفتونه او اسمونه دواړه داسي تغيير کوي لکه:

- د صفت د جمع مجهوله(ي) په(و) اوړي.
- د اسم د جمع ثقيله ښځينه(ۍ) پـه(يـ ، يـ) اوړي مګـر تلفظ يې پـه هغه ثقيله(ۍ) کيږي لکه:

ورستې هګۍ   د ورستو هګيو ....
زړې ګاډۍ   د زړو ګاډيو ....
پخې ډوډۍ   د پخو ډوډيو ....

يـو اسم چي زموږ زيـاتره پښتانه ورونـه او خويندي ئې غلط تلفظ کوي هغه(ښوونځی) دئ چي په (ښوونځۍ) يې تلفظ کوي.

دغه کلمه په اصل کي ښوونځای دئ چي په محاوره کي ور نه ښونځی جوړ سوی دئ. ښوونځی نرينه نوم دئ. سړی نه پوهيږي چي دا ولي په ښځينه اسم(ښوونځۍ) اوښتی دئ. دا به ښه وي چي د دغه اسم تلفظ موږ سم کړو او ښوونځی يې و بولو.

زموږ ښوونکو هم دغه کمبود درلود هغه دا چي دوی هم په ښوونځي کي دا ډول زده کړی وو څکه دغه غلطي پر مخ تله. دغه تېر وتنه چا نه وه را په ګوته کړې.

5 ثقيله فعلي(ئ): ځيني بيا دې(ئ) ته امريه (ئ) وايي لکه: و خورئ ! ، راوړئ ! پرې کئ ! ، و ربيئ !او نور. حال دا چي دا (ئ) د فعل په ځينو نورو حالاتو کي هم راځي لکه:
کوم خواړه چي تاسي يې خورئ ګټور نه دي.

د ثقيلي فعلي(ئ) تلفظ په لوېديځه لهجه کي ډېر ښکاره دئ. د مخه تر دې چي په 1316 هـش کال کي پښتو ټولنه منځ ته را سي او بيا د پښتو ژبي د (ی)ګانو په اړه فيصلې و کړي د پښتو ژبي يو زيات شمېر د ګرامر کتابـونـه ليکل سوي ول. د هغو د جملې څخه يو هم د محمد اعظم ايازي کتاب دئ. په دغه کتاب کي د پنځو (ی)ګانو مثالونه را وړل سوي دي. د (ئ) مثال يې ښوونکئ را وړی دئ. تر دې وروسته بيا دا خبره منځ ته را ځي چي(ئ) دي يوازي د فعلونو لپاره و کارول سي.

WWW.LARAWBAR.COM

LARAWBAR

د ثقيلي (ی، ئ) دواړه ډولونه د کلمې په سر او منځ کي د بل توري سره نښتي نه را ځي بلکي د کلمې په پای کي د نورو تورو سره يا نښتي او يا يوازي راځي.

ښاغلی دوست محمد دوست پـه خپل کتاب کي (د افغانستان ژبي او تکمونه) د ثقيلي (ۍ) په اړه داسي ليکي:

”د ثقيلي (ۍ) توپير د خوشحال خان په لرغوني قلمي نسخه (۱۰۹۹ هـق) کي ليدل کيږي چي کله يې په (هـ+ی) او کله يې په (ئ) ليکلې ده. د پښتو ادبي انجمن په (۱۳۱۱ هش) کي منځ تـه راغلی او ثقيله (ۍ) يې پـه (ئ) و منله. د ښځينو نـومونـو (ۍ) په دغه شکل بيا وروسته منځ ته را غلې ده“.

عبدالعلي رسولزاده
مالمو سويډن
alirasulzada@hotmail.com
www.pashto.se
27 د فبروری 2016

WWW.LARAWBAR.COM
LARAWBAR

د لراوبر برېښنايي کتابتون

قدرمنو لوستونکو !

تاسو کولاۍ سئ د لراوبر ویبپاڼې په برېښنايي کتابتون کي زیات شمېر ارزښتناک او په زړه پوري آثار په خپل تفریحي وخت کي مطالعه کړئ .

د لراوبر انلاین کتابتون ستاسو لپاره د لاندینیو موضوعګانو اړوند آثار پر لیکه کوي :

- **اسلام او مذهب**
- **ساینس او تخنیک**
- **سپورټ او روغتیا**
- **تاریخ او سیاست**
- **هنر او ادبیات**
- **دماشومانو لپاره**
- **بېلابېل آثار**

www.Larawbar.net/library

WWW.LARAWBAR.COM